

Geometrija tradicionalnih odjevnih predmeta i tekstila Splita i okolice

Voloder, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Textile Technology / Sveučilište u Zagrebu, Tekstilno-tehnološki fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:201:746357>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-27**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Textile Technology University of Zagreb - Digital Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
TEKSTILNO-TEHNOLOŠKI FAKULTET
TEKSTILNI I MODNI DIZAJN

ZAVRŠNI RAD

**GEOMETRIJA TRADICIONALNIH ODJEVNIH PREDMETA I
TEKSTILA SPLITA I OKOLICE**

ANA VOLODER

Zagreb, rujan 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
TEKSTILNO-TEHNOLOŠKI FAKULTET
TEKSTILNI I MODNI DIZAJN
MODNI DIZAJN

ZAVRŠNI RAD
GEOMETRIJA TRADICIONALNIH ODJEVNIH PREDMETA I
TEKSTILA SPLITA I OKOLICE

Mentor:
izv.prof.dr.sc. Mirna Rodić

Student:
Ana Voloder

Zagreb, rujan 2017.

SAŽETAK

Rad obrađuje tekstilno rukotvorstvo narodne kulture 19. i prve polovice 20. stoljeća. Fokusira se na Split s gotovo spojenim gradovima; Kaštelima i Solinu. Obraduje i širu okolicu, odnosno srednju Dalmaciju kroz primjere na obali i otocima te zaleđu srednje Dalmacije. Opisuje karakteristike i dijelove muške i ženske nošnje srednje Dalmacije te čimbenike važne za postojanje svijesti o narodnoj kulturi. Rad se oslanja na etnološku literaturu, replike i sačuvane predmete, fotografije i crteže. U odjevnim predmetima i tekstu traži njihove specifičnosti kroz geometrijske motive i geometriju oblika predmeta. Te predmete i njihove sastavnice u radu su opisani na temelju njihove geometrije. Pristupa predmetu kroz promatranjem njegova kulturnog i političkog značenja, uporabne svrhe i složenosti ili jednostavnosti.

Ključne riječi: geometrija, narodna nošnja, Split, oblik

SADRŽAJ:

1. UVOD	3
2. NOŠNJA SREDNJE DALMACIJE	4
3. ČUVARI NARODNE KULTURE	6
4. "SPLITSKI BAZEN"	7
4.1.1. Splitska muška nošnja i primjeri geometrije	7
4.1.2. Splitska ženska nošnja i primjeri geometrije	9
4.1.3. Split na početku 20. stoljeća	12
4.2. Kaštelanska nošnja i primjeri geometrije	17
4.3. Solinska nošnja i primjeri geometrije	20
5. OBALA I OTOCI OKOLICE SPLITA	22
5.1. Primjeri geometrije na obali	22
5.2. Primjeri geometrije na otocima	25
6. PRIMJERI GEOMETRIJE DALMATINSKE ZAGORE	28
6.1. Odjeća i tekstil Dalmatinske zagore	28
6.2. Geometrija nakita Dalmatinske zagore	31
7. ZAKLJUČAK	34
8. LITERATURA	36

1.UVOD

Odjeća iz 19. i prve polovice 20. stoljeća Splita i okolice je najprije posljedica prilagođavanja prirodnim obilježjima. Mediteranska klima, krajolik i lokalni resursi su odgovorni za specifičnost pojedine nošnje. Unatoč uporabnoj važnosti seljačka odjeća i tekstil ne pripadaju jednostavnim i priprostim dijelovima narodnog života.

Odjeća prikazuje čovjekovu pripadnost zajednici, selu, gradu ili regiji, socijalni i bračni status, društveni položaj, povod za koji se koristi (npr. vjenčanje, žalovanje za voljenom osobom). Pomoću odijevanja promatramo i izmjene trendova kroz imitiranje visokog sloja društva ili nekog prošlog povijesnog stila te odnos između grada i sela. Uočavamo i potrebu za dekorativnom svrhom tekstila; kroz raznovrstan i usklađen kolorit, krojeve i slojevitost, ukrase, vezove i dodatke. Uniformirani izgled koji pripisujemo nošnji nekog područja često na drugi pogled otkriva važne poruke u minimalnim razlikama koje su poznate onom koji je nosi i njegovoj okolini.

Odjeću i tekstil izrađivale su žene, najčešće udane, najprije za potrebe svoje obitelji. Kasnije se razvijaju obrti i zadruga u gradovima i selima pa izrada odjeće postaje gospodarska djelatnost. Žene su podijelile poslove pripremanja pređe, predenja, tkanja, bojanja, šivanja i vezenja s obzirom na teškoću posla, starost, iskustvo i vještinu u zadatku.

Seljačka umjetnost danas je gotovo prepoznata kao sinonim za kulturnu baštinu. Građanstvo je prepoznaje početkom 20. stoljeća kao dio povijesti naroda te joj pridaje važnost u svrhu širenja patriotizma. Kroz burno 20. stoljeće ona dobiva na važnosti ili biva potpuno zatumljena ovisno o političkoj situaciji, sistemima i njihovim odrednicama. Tekstilno rukotvorstvo je jedan od najvećih kulturnih dometa narodne umjetnosti.

Ovaj rad obrađuje folklorni tekstil i odjevne predmete na području Splita i okolice kroz promatranje sačuvanog opusa predmeta, vjernih replika i zapisane literature. Fokusira se na geometriju i geometrijske oblike te njihovu prisutnost u rukotvorstvu. Istražuje složenost oblika, uzorka ili način konstrukcije predmeta, trodimenzionalnost i kompleksnost izrade te opis geometrijskih oblika. Motivima i oblicima pokušavamo dokučiti i objasniti svrhu, referencu, značenje i učestalost korištenja istih.

2.NOŠNJA SREDNJE DALMACIJE

Odijevanje na specifičan način unutar skupine ljudi na istom području zadržalo kroz duže povijesno razdoblje nazivamo narodna nošnja. Narodna nošnja ima karakteristične vezove, nakit, materijale i krojeve. Bolje povezano naselje s gradom recipročno je s više urbanih utjecaja mode na odijevanje i ranije napuštanje tradicionalne narodne nošnje.

Etnologija, kada je riječ o odijevanju, radi općenitu podjelu Hrvatske na tri osnovne regije; jadransku, dinarsku i panonsku kulturnu zonu. Podjela je određena različitim kulturnim utjecajima, klimatskim značajkama, geografskoj određenosti, međusobnoj slabijoj povezanost i povezanosti unutar regije. Podjela nikako ne znači jednakost nošnje u svim dijelovima unutar jedne regije. Dapače, između čak i bliskih sela ili gradova unutar regije često imamo bitno različite nošnje i tekstil. Postoje i brojni primjeri kada unutar jednog sela zbog različitih utjecaja, vjere ili nacionalnosti uočavamo namjerne razlike u izgledu. Jadranska zona veliko je područje s značajnim specifičnostima predmeta regije duž obale, u unutrašnjosti i Istri. Ovaj rad se fokusira na područje srednje Dalmacije.

Dolje opisana karakterizacija nalazi se u knjizi *Etnologija; Svagdan i blagdan hrvatskoga puka* (1998:110-112). Muška nošnja srednje Dalmacije sastojala se od platnene košulje koja se navlačila preko glave, hlača zvanih *gaće*, uskih nogavica, zakopčanih kopčama uz list, s dva otvora na trbušnom dijelu od smeđeg ili modrog sukna. Ljeti su se umjesto njih oblačile modre *brageše* od tankog materijala. Presavinut i omotan oko struka bio je širok i dugačak *pas* (remeni) otkan bijelom i crvenom vunom. Služio je kao nosač za nožić u koricama. Oblačile su se vunene čarape takozvane *bičve* te opanci, a samo su imućniji nosili kupovne cipele, *postoli*. Suknjeni kaput, *kaparan*, bio je ukrašen srebrnim dugmadima i vrpcama. Crvena kapa ukrašena resicama bila je sastavni dio nošnje. Kabanica zvana *kaban* i *kapot* od grube domaće vunene pređe obrađene valjanjem bila je jednostavnog ravnog kroja i ravnih rukava izuzetno trajna pa je često služila i ribolovu. Dodatak odjeći bila je naušnica, *rečin* koja se nosila na jednom uhu.

Način odijevanja ovoga kraja, kao i većine jadranske kulturne zone, izmiješan je s dinarskim tipom odijevanja. Miješanje nije neobično za to razdoblje s obzirom na migraciju stanovništva iz zaleđa prema obali i otocima u potrazi za lagodnijim životom. Ekonomski i geografski privlačno pomorstvo kao zanimanje muškaraca ovoga kraja dovelo je do promjena u odijevanju seljaka. Već sredinom 19. stoljeća muška nošnja postupno nestaje što je nešto ranije nego u drugim krajevima

Hrvatske. Razlog su muškarci koji dolaze s brodova masovno i donose odjeću iz gradova Hrvatske i svijeta te odbacuju nošnje.

Ženska nošnja ostaje u upotrebi nešto duže i varira u kroju i bojama unutar ove regije. Sastojala se od platnene košulje koja je mogla biti osnovnog ravnog kroja, ravnih rukava dužine ispod koljena s uskim trakama umjesto ovratnika, uz vratni i prsni izrez izvezena različitim motivima. Nosile su se i košulje kratke do bokova ovalnog vratnog izreza ukrasno stegnutog kao i rukavi u zapešću. Preko košulje nosilo se gornje ruho, pod imenom *suknja* izrađeno od tanje vunene tkanine, a pojavljuje se u najčešće tri drugačije varijante. Suknja skrojena u klinove od ramena do donjeg ruba, kroj najzastupljeniji u Istri. Krojena od ravnih komada tkanine složenih u nabore, u gornjem dijelu jako stisnuti, poramenice pridržavaju cijelu *suknju*. Oblik korišten u srednjodalmatinskom priobalju, Lastovu, Susku, Mljetu. Treća varijacija je također složena u nabore čvrste, ali je gornji dio u obliku prsluka (dubrovačko primorje, Pag, Poljica). Preko gornje *suknje* žene vežu vuneni ili svileni pojas kao osnovni dio nošnje. Nošnje nadopunjuju gornji haljetci raznih oblika sa ili bez rukava te uske pregače zvane *traversa*. Na nogama su pamučne ručno pletene čarape i mekane crvene cipele. Udane žene glavu su omatale pravokutnim komadom platna, u nekim dijelovima bijelom kvadratnom maramom ili kupovnim rubcem. Dijelovi nošnje parafrazirani su iz knjige *Etnologija; Svagdan i blagdan hrvatskoga puka* (1998:112-124).

Jelka Radauš Ribarić (1975) u opisu materijala ističe vunu domaćih ovaca kao glavnu sirovinu za gornju odjeću. Za ljetnu, laganiju odjeću tkalo se u dvije niti, a za zimsku je služilo gušće tkanje na četiri niti. Zimska tkanina se davala nakon tkanja na stiskavanje da bi bila prilagođena za izradu kaputa. *Tintori* su majstori koji su bojadisali vlakna u prikladne boje. Tkanje svile je služilo izradi obojenih rubaca, *šudara*, koje su koristile žene za svečane prilike. Platno se kupovalo na sajmovima i u gradovima kao i druge tkanine, sve češće sredinom 19. stoljeća. Tako se tradicionalni predmeti poput vunениh čarapa, *bičava*, pretvaraju u pletene kupljene pamučne čarape.

3. ČUVARI NARODNE KULTURE

Tekstil i odjeća, zbog svoje kratke trajnosti, svakodnevne upotrebe i bez svijesti o važnosti jedan su od najslabije očuvanih predmeta narodne kulturne baštine. Istraživanje geometrije u narodnoj kulturi ovisi o postojanju vizualnog materijala, likovnih prikaza i opisa narodne kulture. Stoga se mora osloniti na sudionike procesa zbog kojeg danas imamo vjerodostojan prikaz. Glavni sudionici današnje pozitivnog odnosa prema etnologiji te čuvanju i proučavanju etnografskog materijala i nematerijalne baštine su muzeji.

Prvi etnografski muzej u Hrvatskoj osnovan je 1910. godine u Splitu. Posebnost muzeja je da se nalazi u srcu Palače cara Dioklecijana, odnosno njegovoj spavaćoj sobi iz 4. stoljeća. Stalni postav prezentira nošnje i uporabne predmete priobalne Dalmacije i otoka, te dalmatinskog zaleđa, dijela smještenog u dinarsku kulturnu zonu i njihovog međusobnog kontrasta i miješanja. Etnografski muzej u Zagrebu osniva se 1919. godine. Prvi direktor muzeja Samuel Berger imao je i najveću kolekciju tekstila prikupljenih iz ruralnih područja te Muzej otvara s 20 000 tekstila, iz raznih izvora, u početnom postavu. Današnja kolekcija sadrži više od 85 000 predmeta velikim dijelom tekstilnih, ali i svih drugih uporabnih svrha u narodnoj kulturi. Muzej u stalnom postavu sadrži i vrijednu zbirku izvaneuropskih kultura, i svih regija Hrvatske (tako i Dalmacije) iz kraja 19. i početka 20. stoljeća.

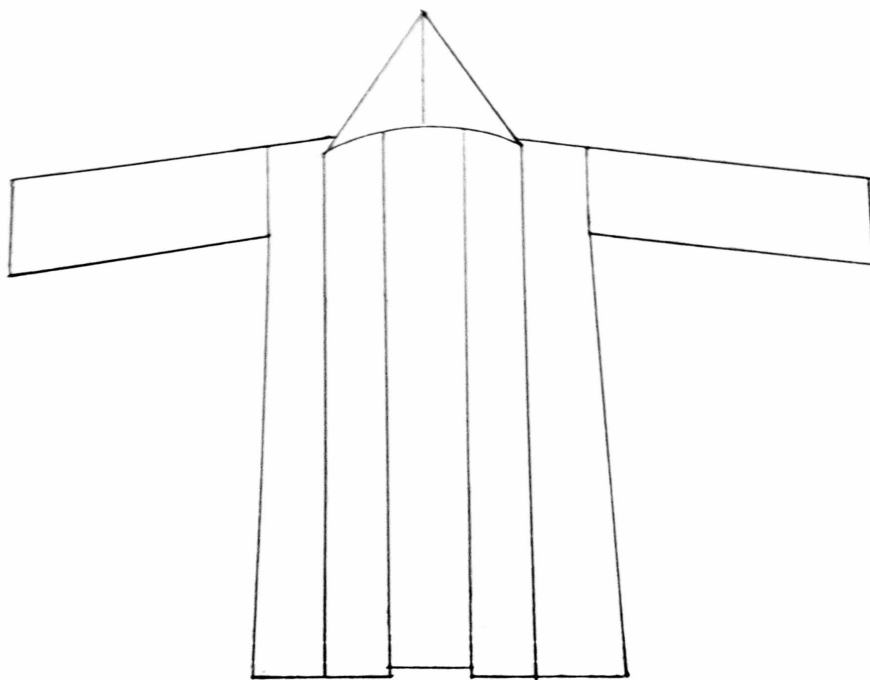
Uz muzeje u Splitu i Zagrebu mnogi manji muzeji i privatni kolekcionari imaju vrijedne zbirke i očuvane predmete i literarne zapise spomenutog razdoblja te uveliko pridonose očuvanju cjelokupne kulturne baštine ovoga područja. Uz njih etnolozi i razni kulturni radnici nam pomažu približiti i istražiti specifičnosti pojedine kulture i njezinoga nasljeđa s krajnim ciljem razumijevanja sadašnjosti.

U knjizi *Narodne nošnje Hrvatske*, Jelka Radauš Ribarić (1975), za važnost nošnje i rukotvorina kaže: "Svima nam je jasno da je njegova sudbina zapečaćena, da ono ne može više trajati u svakodnevnici, da ga je čak vrlo teško sačuvati za svečane zgode i izvanredne prilike. Pa ipak bi trebalo ujediniti sve snage da se to vanredno bogatstvo tradicijskog narodnog života zaštititi. Da se u muzeje prikupe oni najvredniji primjerci koji će ostati dokumenti o prošlosti i stvaralačkoj sposobnosti najširih slojeva naroda. U samom narodu međutim da se odgoji smisao i poštovanje prema vlastitoj kulturnoj baštini, koju će čuvati kao najdragocjenije vrijednosti iz vremena dok se živilo drugim, sigurno težim, ali i poetičnijim načinom života."

4. "SPLITSKI BAZEN"

4.1.1. Splitska muška nošnja i primjeri geometrije

Za detaljniji opis muške nošnje knjiga *Narodna nošnja Splita*, autorice *Ilde Vidović-Begonja* (1988:11-15.), raščlanjuje nošnju na dijelove u svrhu rekonstrukcije koristeći se fundusom Etnografskog muzeja u Splitu. Opisuje košulju, zvanu *košuja* u bijeloj boji duljine ispod bedara sa šavovima na stranama koji nisu spojeni do dna. Na prsima košulje su dvostruki nabori, a oko vratnog izreza je gusto nabrano platno u tri dijela sa svake strane simetrično. Rukavi su široki, iz jednog komada materijala složeni u užoj orukavici u nabore. Prsluk bez rukava, zvan *ječerma ili koržet*, crne je boje, sprijeda je otvoren na sredini, a bočni rubovi nisu do kraja spojeni kao što je i slučaj kod *košuje*. Sa svake strane niz prsa je i desetak petljica, na desnoj su dodana i dugmad, iako se po običaju kopčalo samo par donjih dugmeta. Crne hlače, *gaće*, duljinom pokrivaju gornji dio cipele, a u struku su podvinute. Krojene su iz dva dijela sa dva klinasta umetka između nogavica. Pojas, *pas*, dug je dva metra sa resama od 17cm na krajevima. Često je ukrašen raznim motivima žute, zelene, crne i svijetloljubičaste boje. Crni haljetak dugih rukava, ispod bokova naziva se *žurka* ili *zurka*. *Kapot* je dugi kaput nošen zimi duljine ispod koljena. Nošnji pripadaju i okrugla crvena *kapa*, pletene čarape zvane *bičve* te *gete*, crne visoke cipele.

Slika 1. skica kroja kaputa, *kapot*.

Na slici 1. prikazana je skica kaputa, *kapot*, iz koje prvo primjećujemo njegovu geometričnost, odnosno nedostatak neravnih linija tipičnih za krojeve odjeće. Otvoreni *kapot* je po prednjoj sredini potpuno simetričan. Leđa su krojena od jednog pravokutnog komada sukna koji često ima i dva klina u obliku jednakokračnog trokuta na dnu s bočnih strana. Jedna strana prednjice "zatvorena" također čini pravokutnik dimenzija iste duljine, širine malo veće od polovice krojnog dijela na leđima.

"Otvorena" ili preklopljena prednjica kaputa čini dva uska pravokutnika iz plošne perspektive. Rukavi su cilindrični, napravljeni iz jednog komada sukna kao i kukuljica čiji oblik podsjeća na stožac. *Kapot* nije imao dugmad, jedini ukras bila je šira crna traka na vidljivoj otvorenoj prednjici i kukuljici. Izrađivao se od teže, debljeg sukna u zagasitim bojama kao što su tamno smeđa i crna. Iako ima rukave nosio se ogrnut oko tijela s rukavima koji su slobodno padali.

Slika 2. Fotografija, blagdan Sv. Duje 1994. g.

Primjer (sl.2.) pokazuje splitsku kapu od crvene čoje u obliku niskog valjka bez plošnog dna. Obod kape je pravilni krug visine 7,5cm, a duljine oko 53cm. Tjemeni dio je plošan i zašiven na vrh oboda, promjer mu je oko 17cm. Ukrašena je s crnom vrpcom na dnu oboda koja završava zašivenom kiticom dugom 5cm. Ravno iznad kitice na šavu je i središte ukrasnog kruga, od crne vrpce, nabranog u centralnom dijelu. Vanjsku stranu kruga drži vez crnog konca u obliku križića.

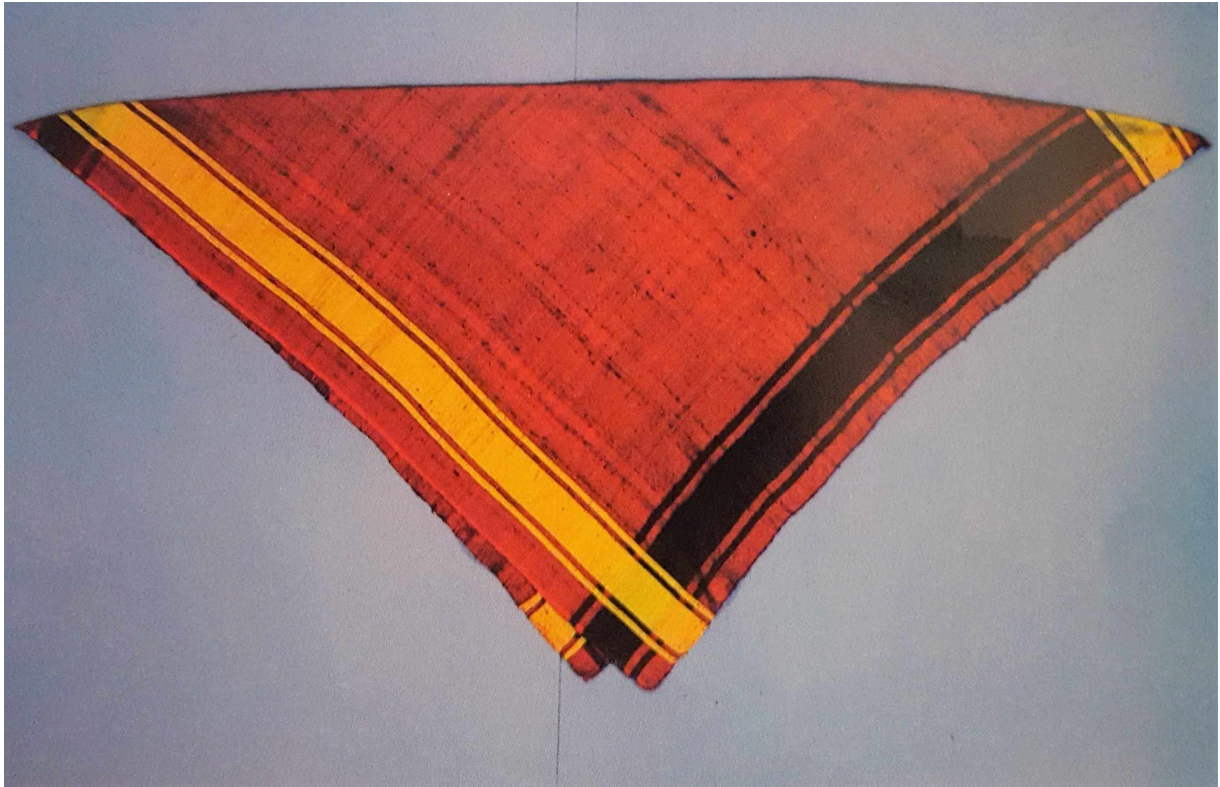
Iako se može uočiti više vrsta pokrivala za glavu u muškoj nošnji Splita, poput crvene kape sa šiljkom na sredini, rekonstrukcije iz bliže prošlosti i one današnje uglavnom koriste oblik iz ovoga primjera kao reprezentativni i najznačajniji obzirom na njegovu učestalost, trajanje i dodatnu simboliku.

Ova verzija kape osim dekorativne funkcije imala je i društvenu. Verziju kape u crnoj boji nose stariji ljudi ili oni u procesu žalovanja, dok mladi muškarci nose crvenu. Nešto kasnije boje kape dobivaju drugačije značenje, postaju oznaka političke pripadnosti. Crvene kape postaju simbol pripadnika i pristaša Narodne stranke, a tzv. *tolomaši* nose crne. Kroz vrijeme ova kapa sve snažnije simbolizira nacionalne osjećaje pa tako revitalizacijom istih se ponovo izvlači iz zaborava te se na početku devedesetih nosi u svečanim prigodama uglavnom bez ostalih odjevnih dijelova narodne nošnje. Slika 2. pokazuje političke čelnike i uzvanike procesije za blagdan Sv. Duje u Splitu 1994.g. Kape na ovoj slici služe kao simbol hrvatskog identiteta, odnosno kontinuiteta naroda, pokušaj prezentiranja predmeta iz prošlosti kao razloga za postojanje budućnosti Hrvatske.

4.1.2. Splitska ženska nošnja i primjeri geometrije

Ženska nošnja u Splitu sastoji se od duge košulje, *košuje*, duljine do koljena. Izrađena je od dva pravokutna krojna dijela s četiri klina na bočnim stranama. Gusto je nabrana na gornjem dijelu, a na sredini je otvor sa dva bijela dugmeta. Rukav je širok i rađen je iz jednog komada tkanine, a u zapešću je gusto nabran orukvicom s jednim dugmetom. Prsluk, *korpet* izrađuje se od vrlo različitih tkanina, ovisno o njegovoj namjeni. Kroj je uzak uz tijelo te na vratnom izrezu je dodana traka tkanine koja je obavezno drugačije, često i kontrastne boje u odnosu na *korpet*. Modra boja je bila uobičajena, s trakama u crvenoj, žutoj, zelenoj ili bijeloj boji. Svečana verzija je bila od jarko crvene čoje, svilenog damasta i drugih finih tkanina. Važno pravilo pri odijevanju Splitske ženske nošnje je bilo da *korpet*, *traversa* i *fjok* moraju biti od iste tkanine. Iznimka je vrijedila ukoliko je *korpet* od crvene čoje. *Šotana* je žućkastobijela podsuknja dužine do gležnja. Sastavljena je od pet jednakih krojnih dijelova s dva otvora na bočnim stranama. *Brnica* je suknya rađena na razne načine i od raznih tkanina pokazivajući razlike u statusu žene koja je nosi. *Traversa*, pregača dijeli se na onu za svakodnevnu upotrebu i na onu za svečane prigode. Svakodnevna je istih boja kao i *korpet*, u struku je nabrana, složena, u guste pravilne nabore. Na pasicu je pričvršćena vrpca za vezanje na leđima. Svečana *traversa* je ukrašena utkanim ornamentima, šljokicama, perlicama ili volanima ovisno o vještini i ukusu vlasnice. *Fjok* je mašna dugih krajeva skoro do dna suknje. Istog je materijala kao

svečana pregača s kojom se nosi. *Kurtin* je crni kratki haljetak s dugim rukavima, krojen uz tijelo i sprijeda otvoren. *Polutina* je marama za leđa u obliku trokuta čije kraće strane završavaju resicama. *Zlatni šudar* je istog oblika kao *polutina*, iznad resica ukrašena je vezom, šljokicama ili biljnim ornamentom. *Berta* je istog ukrasa i materijala kao i *zlatni šudar*. Izgleda kao veći ovratnik koji se nosio u svečanim prigodama. *Dubrovački šudar* je marama u obliku kvadrata s utkanim trakama uz rub marame. Klasificiranje ženske nošnje na ove dijelove opisano je detaljnije u knjizi *Narodna nošnja Splita* (1988:17-23).

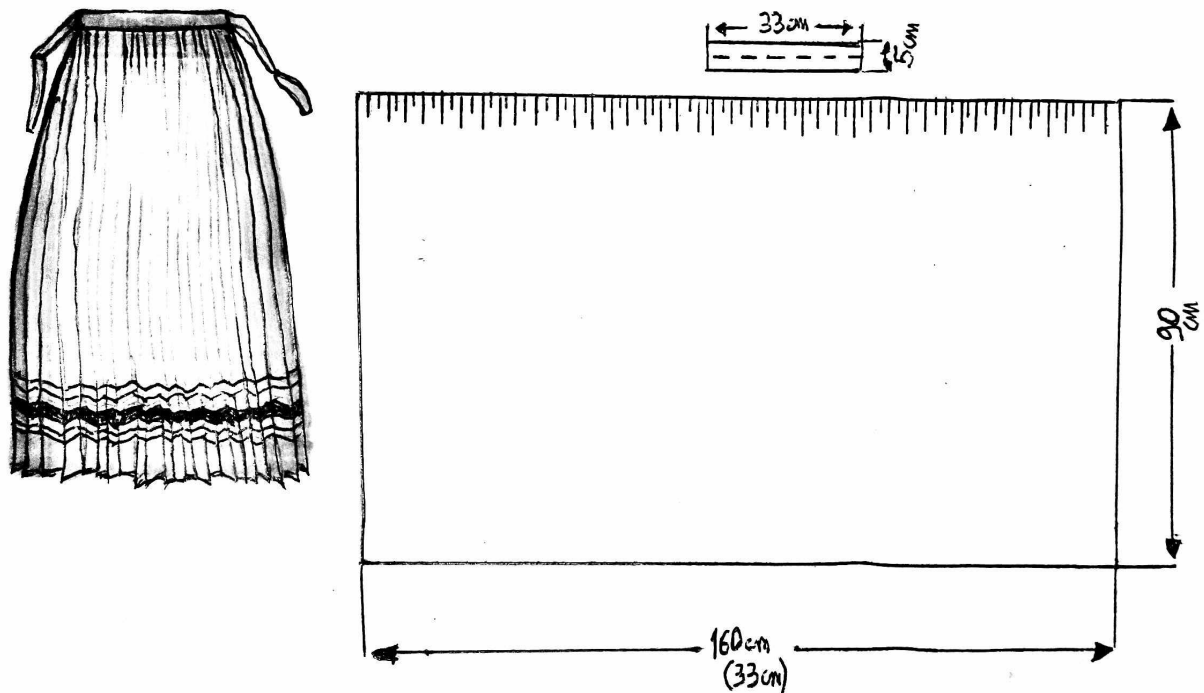

Slika 3. Dubrovački šudar, fotografija

Dubrovački šudar (sl.3.) je marama u obliku kvadrata porijeklom iz Dubrovnika često nošena u Splitu i u okolici. Poznato je da su ga tkale žene iz Trogira i Kaštela. Na fotografiji je presavinut na pola u jednakokračan trokut, na isti način se i nosio prebačen preko ramena s većim dijelom vidljivim na leđima. Dva kraja slobodno su padala na prednjici tijela. Starije žene su s njim i drugim maramama pokrivale glavu, vezale su ih na tjemenu pa je lice ostalo otkriveno, a kosa i gornji dio čela često pokriven.

Šudar s fotografije poslužio se s nekoliko geometrijskih elemenata. Iako je *šudar* u obliku kvadrata uz rub su utkane pruge koje tvore optički niz manjih kvadrata sa istim središtem kao i tkanina. Svi rubovi imaju jednake pruge; po jednu središnju deblju i dvije bitno tanje u jednakom razmaku iznad

i ispod središnje. Sve pruge su paralelne ili okomite u odnosu s drugim prugama ili rubovima. Optički efekt raznih udaljenosti stvara element prelaska jarkih žutih pruga preko zagasite crne na kutovima *šudara*. Iako je baza marame jarko crvene boje po cijeloj tkanini uočavamo utkane crne konce koji miješanjem čine tkaninu tamnijom gledajući iz veće udaljenosti. Oni su također paralelni i okomiti po smjeru tkanja, iako su namjerno manje naglašeni pa ne tvore vidljive, ispunjene ravne crte.

Slika 4. Skica *traverse* i njezinih krojnih dijelova

Na slici 4 je primjer svakodnevne *traverse*, pregače koja se nosila preko suknje, *brnice* i vezana je u struku na leđima crnom ili smeđom keper vrpcom koja se nastavlja na pasicu. Svakodnevna *traversa* je slična po dimenzijama, ali jako različita po materijalima, bojama i ukrasima koje ima na sebi. Svakodnevna je izrađena od *traversade*, plavi pamuk otkan u platno s sitnim prugama u različitim bojama (zelene, žute, crvene, bijele i plave boje). Često je korištena i zagasito crvena tkanina.

Krojni dijelovi za *traversu* su jedna velika pravokutna tkanina širine 160cm, visine 90cm te tkanina za pasicu 33cm širine i dvostruke visine koja se preklapa od 5cm. Pregača se iz iznimno široke tkanine nabire u guste, pravilne nabore na 2 ili 3cm. Time se stvara izgled plisirane tkanine koja je na vrhu međusobno paralelna, a prema dnu i prilikom kretanja se crte nabora šire.

Jedini ukras na svakodnevnoj pregači su *soči* na donjem dijelu haljine, a njihov broj je bio uvijek između 11 i 17. U sredini između *sočeva* je zašivena deblja ukrasna vrpca od crne boje ili od svilenog damasta koja, kao i *soči*, radi nabora koje stvara haljina izgledala kao cik-cak traka iako je bila ravna.

4.1.3. Split na početku 20. stoljeća

Građanstvo Splita početkom 20. stoljeća stvara kolektivni interes za narodnu kulturu, vrijednosti ručnog rada i drugih odrednica ruralnoga života. Istovremeno se poznavanje seljačke kulture ocjenjuje kao patriotizam i dolazi do prvih sabiranja i formiranja zbirki. Smatralo se da je poznavanje narodne kulture značilo i povezivanje Hrvata i samospoznaja o prošlosti i budućnosti. Knjiga *Narodna umjetnost kao građanska vrijednost* detaljnije opisuje važnu ulogu obrtničkih škola (2016:57.-61.). Glavni posrednik, osim muzeja, za spajanje kultura bila je Obrtna škola u Splitu. Djelovala je pod raznim nazivima i s raznim odjelima koji su se mijenjali kroz početak 20. stoljeća, ali zajednička im je pažnja za izobrazbu zanata između ostalih i za tekstilne predmete kao: čipkarski tečaj, tečaj za narodno vezivo, odjeli za tkanje, za pravljenje haljina i odjel za šivanje rublja.

Slika 5. Jastuk, Obrtnička škola u Splitu, oko 1925. godine

Ovaj okrugli jastuk (sl. 5.) izrađen je sjajnom mekanom tkaninom koja je nabrana kružno oko središta od tvrdog materijala u obliku manjeg kruga sa istim središtem. U samom središtu je dugačka kita od snopa niti iste boje kao i vanjski materijal. Središnji tamniji materijal bogato je ukrašen geometrijskim motivom u svjetlijoj nijansi. Okvir ukrasa stvara kružni vijenac s cik-cak trakom, a između svaka dva kraka su sitne tri crtice s jednom dodirnom točkom. Na rubu vijenca prema središtu jastuka je tanka linija s gotovo nevidljivim, malim trokutima. Središte jastuka je i središte osmerokrake zvijezde, a iz zvijezde izlaze grane koje su u ovom slučaju geometrijski određene. Svaki krak zvijezde ima po četiri grančice, dva para, sve su međusobno jednake i zavrnutе u istom položaju u odnosu na središte. Na bočnoj, nabranoj strani jastuka zašivene su dodatne tkanine s deset istih motiva u gotovo jednakim razmacima. Motivi se sastoje od dvije vijuge u obliku vrtloga izvezene tankim koncem. Krajevi im završavaju u sredini ornamenta spojene u eliptični oblik. Središte elipse je ispunjena manja elipsa istog oblika.

Stilizirani motiv grančica s jastuka je tipičan oblik za sjevernu Dalmaciju pa vidimo da je traženje uzora i miješanje stilova bilo namjerno i s ciljem povezivanja unutrašnjosti i obale. Slični kružni motivi po kompoziciji pojavljuju se u drvorezbarstvu zaleđa što pokazuje srodnost i konzistentnost uzoraka između zanata.

Ukrasni ogrtač sa slike 6 je kasnija verzija manje marame koja se uglavnom nosila preko leđa ili kao oglavlje starije ili udane žene. Ovdje je bitno povećan, ukrašen te prenamijenjen kao ogrtač za svečanije prigode. Uzorak i njegova kompozicija su kopirani i minimalno preoblikovani iz uzoraka sjeverne Dalmacija, s manjih kvadratnih marama.

Rub marame okružen je dugim, bijelim resama koje sežu gotovo do poda, vezane u mrežu rombova u dva reda pa puštene da slobodno vise. Rubna široka traka tkanine radi okvir kompoziciji vezenih motiva koji su smješteni uz rub s naglaskom na kut na dnu leđa. Iako je motiv cvjetni, geometrijski je određen u kvadrat bez crtanih rubova, a u središtu je upisan krug s cvijetom i grančicama slično zavrnutih kao na primjeru iz slike 5. Oblik kvadrata se ponavlja duž ruba s lijeve i desne strane po tri puta i jedan u kutu. Svjetlije latice cvijetova su stilizirane od oblika trokuta spojene s tučkom u obliku romba. Iznad kuta proteže se drugačiji motiv koji podsjeća na buket cvijeća i predstavlja optičko središte vezenog motiva. Kontrast bijele podloge svjetlijih i tamnijih vezova naglašava dodatno motive i upućuje na tradicijski uzorak.

Slika 6. Ogrtač, Obrtna škola u Splitu, oko 1920. godine

Slika 7. Tepih, oko 1935. godine

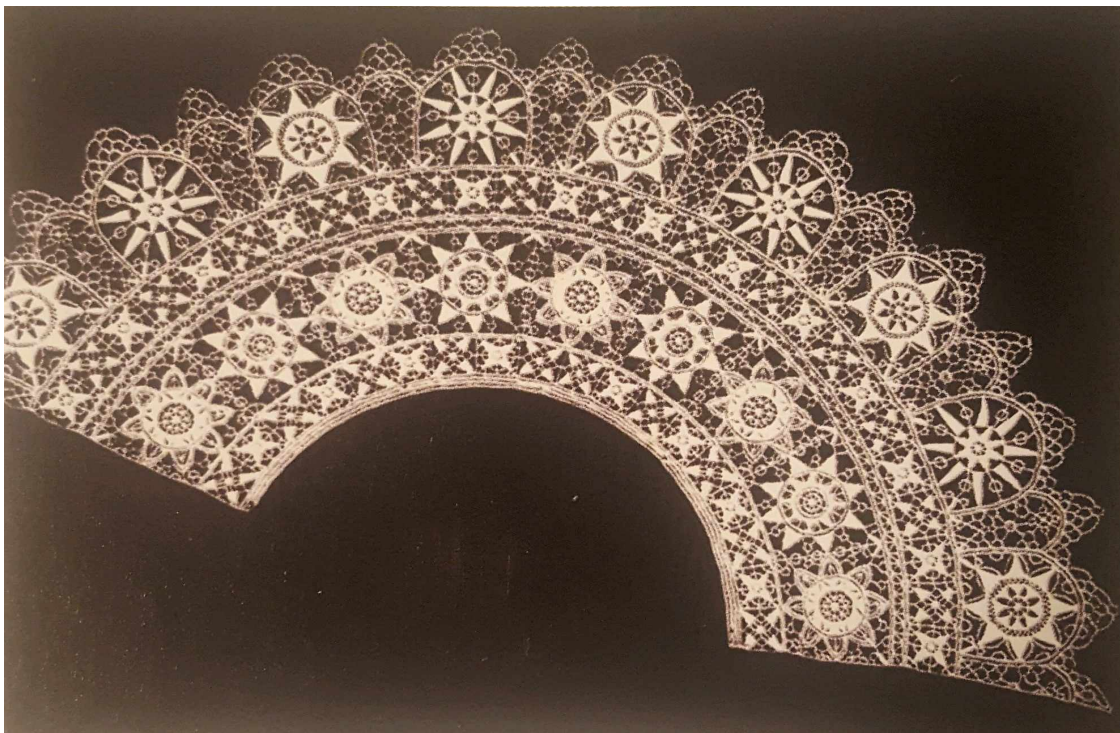

Tepih sa slike 7. je fotografija tiskanog crteža na listovima malih dimenzija. Jedan je od osam uzoraka kojima se promovirala različitost boja i uzoraka u narodnoj kulturi. Tepih u originalnom stanju je dimenzija oko 2 x 3 metra, što nam govori da je napravljen u modernom tkalačkom stanu (oko 1935. godine).

Površina ovog pravokutnog tepiha uokvirena je s dva okvira od ruba tepiha, a središnje polje je popunjeno okomitim prugama. Prvi okvir ima podlogu u oker boji s rubovima od sitnih povezanih rombova koji tvore ravnu crtu. Na podlozi su dodani naizmjenično jedan crveni romb s bijelom točkom u sredini pa dva manja romba s zelenim ili crnim rubom, bijelim središtem i točkom u sredini. Drugi je širi s zagasitom crvenom podlogom. Motivi su dva naizmjenična romba drugačijih boja s tri polja i središtem u istoj crvenoj nijansi. Između rombova i na njihovim rubovima su dodane zavrnutе grančice. Rub središnjeg polja čini više cik-cak crta naslonjenih jedna na drugu, a završava kratkom crticom na vrhu na koju se nastavlja mali romb što je naglašeno crnom bojom. Podloga središnjeg polja za nijansu svjetlije crvene boje od podloge susjednog okvira. Izmjenjuju se dvije vrste okomitih pruga sa jednakim razmakom između i sve su međusobno paralelne. Sve pruge imaju isti rub s obe strane, od više ravnih linija s utkanim sitnim koncem. Šira i uža pruga imaju rombove čiji se kutovi naslanjaju jedan na drugi i ponavljaju s razlikom u bojama duž cijele pruge. Središte svakog romba unutar pruga je iste boje kao i podloga. Snopovi niti u resama na desnom i lijevom rubu tepiha su zavezani su u mrežu u prva dva reda.

Boje korištene na ovom tepihu upućuju na vezu s seljačkom proizvodnjom vunениh tkanja. Iste boje su se upotrebljavale prilikom bojanja biljnim bojama u kućnoj radinosti. Motivi poput romba, grančica i resa na kraju tepiha preuzete su iz elemenata narodne kulture sjeverne Dalmacije.

Po složenosti oblika i izrade vidimo da ovaj primjer nije služio samo kao tepih, nego kao ukras i prikaz kontinuiteta kulture. Iz tradicijske kulture poznat je *čilim*, podna prostirka sa sličnim motivima. *Čilimi* su bili značajno manjih dimenzija, ali im je uporabna svrha bila ista pa ovaj tepih možemo opisati kao građanski modificirani oblik *čilima*.

Slika 8. Čipka, dio lepeze, Obrtna škola u Splitu, oko 1910. godine

Primjer izražene geometrije je i gornji dio lepeze (sl. 8.) koji se postavljao na donju tvrdu konstrukciju. Čipka je služila kao ukras lepezi te je znak skupocjenosti i izraz ukusa. Čipka je uzimale motive iz poznatije paške čipke, a njezina geometrija u obliku kružnica i zvjezdica govori nam i o utjecaju renesansnog stila. Čipke istih motiva vidimo najčešće na prsima i rubu rukava ženskih košulja iz Paga.

Čipka je dužine kao i lepeza, nešto kraća od polovice kruga. U obliku je kružnog vijenca bez središta. Oblik čipke je razdvojen u četiri koncentrična polja odvojena tankim nitima u lukovima. Prvo i treće polje od središta kružnice (ako bi lepezu produžili u puni krug) je ispunjeno četverokrakim zvijezdama. Izmjenjuju se ispunjene i neispunjene zvijezde, s manjim razmakom u prvom nego u trećem polju. Drugo i četvrto polje sadrži niz osmerokrakih zvijezda s upisanim kružnicama u svaku. U drugom polju se izmjenjuju zvijezde ravnih i zaobljenih krakova drugačijih motiva u sredini. Zvijezde četvrtog kruga proporcionalno su povećane povećanim opsegom kružnice te im broj ostaje isti. Izmjenjuju se one širih krakova s onima tanjih krakova. Sve u opisanj kružnici imaju manju zvijezdu s istim središtem. Gornji rub je je napravljen od manjih i većih lukova koji tvore neravni završetak čipke.

4.2. Kaštelanska nošnja i primjeri geometrije

Tradicionalna odjeća Kaštela je još jedna verzija odjeće Splita. U djelu *Prilozi povijesti otoka Hvara XII*, poglavlje *Tradicijsko odijevanje urbane Dalmacije*, autorice *Mirjane Kolumbić (2014:256)* opisana kaštelanska nošnja. Muška nošnja je opisana kao gotovo identična splitskoj uz razliku da su u Kaštelima muškarci nosili pojas, *pas* i boje ciklame. Ženska nošnja sastoji se od suknje, *pandil* složene u sitne vodoravne "pjetice" od vunenog materijala. Obično se boji u modro ili je ostavljen u prirodno bijeloj boji, a rustikalne verzije su znale imati crveni tkani ukras na dnu. Na nju se nosio crveni prsluk. Svečanija suknja šivala se od crne ili modre svile ili brokata od kojih se šivao i kratki haljetak. Poviše je bila bogato zlatovezom ukrašena pregača, *traversa*. Nosili su i maramu oko vrata i nožić zataknut na struk koji je služio radu u kući i polju, ali i kao znak udane žene. Znak koji je kaštelanska djevojka dobivala na dar od zaručnika. Osim raznih ukrasnih igala na oglavlju se često znao naći i rozi ili bijeli veo, a oko vrata su se nosili koraljni lančići.

slika 9. Torba, vuna/tkanje, druga polovica 19. stoljeća

Ovaj primjer (sl. 9.) prikazuje plošnu pravokutnu torbu nošenu u ruci ili prebačenu preko ramena uz pomoću trake sa gornjih strana torbe. Geometrijski motivi na torbi naglašeni su igrom boja, svijetle pozadine i tamnih i žarkih boja motiva. U optičkom središtu je vodoravna deblja pruga, okvir joj čine dvije vodoravne tanje pruge usporedno ispod i iznad nje. Tanje pruge su tkane smeđom tamnijom bojom na vanjskim rubovima, prema unutra ide svjetlija smeđo-crvenkasta, a tanka crta u središtu je prljavo bijela. Deblja vodoravna crta ima okvir od tanko vezenog crvenkastog konca. U srednjem dijelu su motivi s ravnim crtama (koliko je moguće na ovakvom tkanju) u ljubičastoj, zelenoj, narančastoj i modroj boji. Ako bi vezeni motiv podijelili na vodoravnom i okomitom središtu linijom, vidljiva bi nam bila simetrija u oba slučaja. Na torbu su dodane dvije kite s kratkim snopom niti, simetrično s kraja središnjeg motiva.

Ovakve torbice su nadživile aspekte tradicionalne nošnje. Počele su se koristiti u gradovima i u novom kontekstu doživile i novu svrhu. Nisu bile samo kućne radinosti, već su se početkom 20. stoljeća uspješno prodavale na sajmovima kao i drugi predmeti sličnih folklornih geometrijskih uzoraka kao što su pregače i ćilimi.

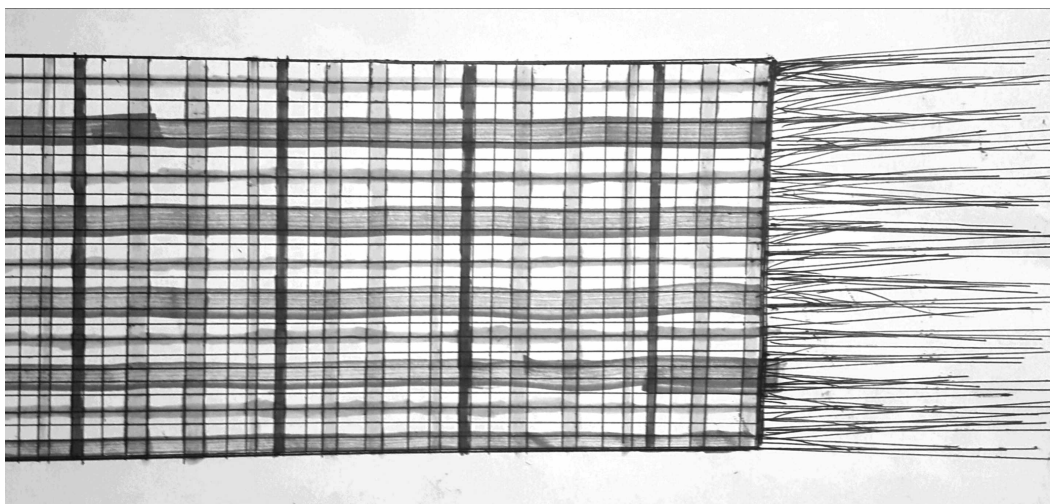

Slika 10. Prsluk, *jačerma* s ukrasnim dugmetima/tkanje, 17.-18. stoljeće

Ovaj primjer (sl. 10.) iz obitelji Cippico, trogirske plemićke obitelji i utemeljitelja Kaštel Starog i Kaštel Novog, potječe iz 17.-18. stoljeća što ga čini jednim od najstarijih primjeraka sačuvane odjeće područja Splita. Ovaj svečani prsluk zvani *jačerma*, *ječerma* izrađen je od mekšeg i kvalitetnijeg sukna odnosno *čohe*.

Prednjica prsluka, odnosno prsni dio od ovratnika do struka bogato je ukrašen, a njegov ukupan plošni oblik je ležeći pravokutnik u zatvorenom stanju, a kad je otvoren vidimo dva pravokutnika u uspravnom položaju. Sastoji se od izvezenih zlatnih niti i posrebljenih kuglica, s rupom kroz promjer, koje su se nazivale *ilike*. Prva tri reda, od glave prema dole, čine redovi kuglica nanizani na nit. Sljedeći redovi čine ispletenu mrežu naizmjenično kuglica i rombova. Središte otvorene prednjice je niz dugmadi sličan *ilikama* s nešto većim kuglicama s šiljatim, mesinganim u obliku cvijeta, vrhom. Na drugoj strani su kružići od zlatne niti kao peklje za zatvaranje prsluka. Po sredini zatvorenog prsluka on ima potpuno simetrične strane.

Svečani prsluk se smatrao dragocjenost u obitelji te se prenosio s koljena na koljeno. Kroz korištene boje, ukrase i materijale moglo se vidjeti i imovinsko stanje vlasnika i društveni položaj; tako nam je na ovom primjeru jasno da pripada visokom društvenom staležu svoga vremena. Vidljiv je i utjecaj dinarske kulturne zone, cijeli prednji dekorativni dio je stilizirana kopija nekadašnjeg ratničkog oklopa iz dinarske zone.

Slika 11. Skica detalja pojasa, *pasa*

Pojas, *pas* dio je muške nošnje, jednakog izgleda u narodnoj nošnji iz Splita i Kaštela. Najčešće je napravljen od domaće svilene niti s resama od 17 cm na krajevima. Dužina koja se omotava oko tijela je dva metra, a širina oko 30 cm. Stariji ljudi su nosili *pasove* crne boje. Najčešći oblik za muškarce bio je tkan sa dvije boje u osnovi te četiri boje u potki. To je proizvodilo međusobno

različiti, karirani izgled pojasa. Svaki pojas proizveden na ovaj način bio je ukrašen prugama, koje su radile kvadrate i pravokutnike cijelom dužinom. Česte boje niti bile su ljubičasta, žuta, zelena, narančasta i crna.

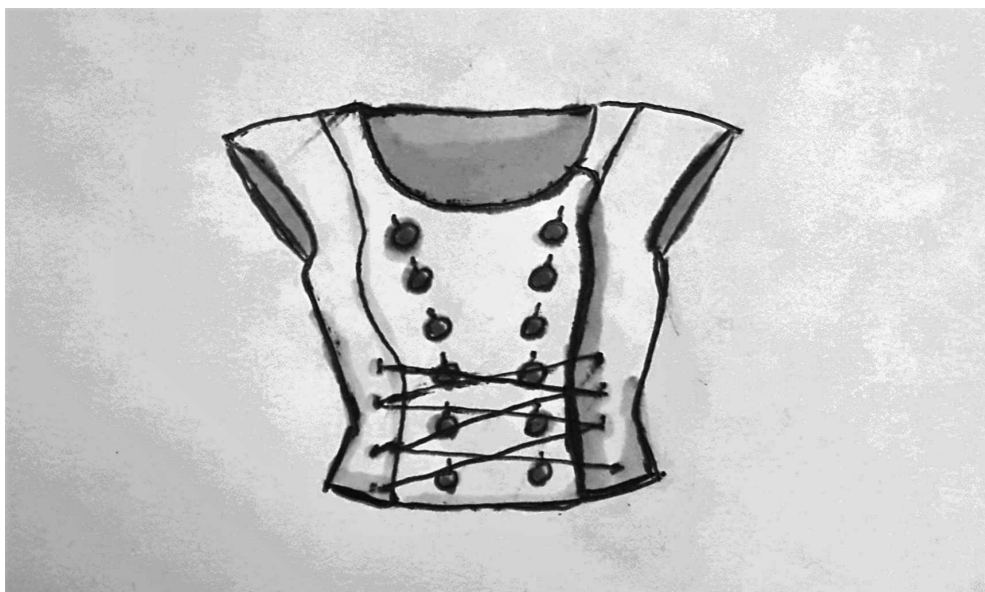
4.3. Solinska nošnja i primjeri geometrije

U drugoj polovici 17. stoljeća na prostor današnjeg Solina dolaze stanovnici iz Petrova polja kraj Drniša. Tijekom 19. stoljeća nošnja iz Solina je uglavnom kopija drniške nošnje, kasnije s vremenom se mijenja. Posebno s utjecajima koji dolaze iz Splita. Nošnja poprima gradska obilježja, a već tridesetih godina 20. stoljeća gotovo svi stanovnici Solina napuštaju nošnju u svakodnevnom životu. U dijelu *Solinska narodna nošnja na starim grafikama i crtežima*, autor Arsen Duplančić (2009:1) opisuje probleme proučavanja solinske nošnje: "Proučavanje stare solinske nošnje otežava okolnost što su njezini prikazi na starim grafikama i crtežima rasuti po raznim knjigama i u raznim ustanovama. Drugi veliki problem je vjerodostojnost pojedinih crteža, odnosno je li ono što na njima vidimo zaista nošnja Solinjana ili nekoga tko u trenutku njegova nastanka zatekao u Solinu."

Slika 12. Hippolte Lecomte, *Solinjanka*, 1819, litografija

Na djelu Solinjanka (sl.12.) prikazana je cijela figura žene okrenute leđima u narodnoj nošnji. Djelo je stilizirano i bojama je smanjen intenzitet pa se ne vide jasno detalji nošnje. Na donjem dijelu tijela su suknja zvonasta oblika ispod koje proviruje plisirana tkanina s gustim naborima. Ispod se nalazi još jedan sloj tamnije suknje i plisirane suknje koja seže do lista. Ova slojevitost stvara pravilne horizontalne crte koje su još dodatno naglašene ukrasima na rubovima suknji. Iako nisu vidljivi detalji motiva na ukrasu ipak su stilizirani geometrijski. Možemo pretpostaviti da su na nošnji izvezene neke od verzija pravilnih crta, rombova i cik-cak niti. Slične motive vidimo i na struku figure te kao rubove prsluka na ramenu i oko ruke. Pletena košara u ruci žene ima uzorak kvadrata poput šahovske ploče koju stvaraju okomiti i paralelni smjerovi pletenja. Košara je u obliku izduženog valjka s debljom ručkom u obliku luka.

Slika 13. Skica ženskog prsluka

Skica prsluka (sl. 13.) narodne nošnje Solina prikazuje ženski prsluk nošen iznad široke košulje i je često u jarko crvenoj boji. Skrojen je pripijeno uz tijelo do struka s malim rukavima do vrha ramena i dvostrukim kopčanjem koje se otvara na desnoj strani. Simetriju kroja po sredini čine dva prsna ušitka s ramena produžena do kraja prsluka. Paralelno s njima prema sredini s obje strane nalazi se po šest okruglih srebrenih dugmeta. Na struku je i vezanje tankim trakama u obliku korzeta, koje stvara oblik tri znaka x sa križanjem na sredini prsluka. Svrha vezanja prsluka je stvaranje vizualno užeg struka stezanjem, ali i kao dodatni ukras na prsluku.

5. OBALA I OTOCI OKOLICE SPLITA

5.1. Primjeri geometrije na obali

Slika 14. Ženska košulja, Primošten, 19./20. stoljeće

Na slici 14 je ženska košulja koja je ukrašena primoštenskom čipkom na prsnom dijelu uz vratni izrez te na rubu rukava. Košulja se nalazi u stalnom postavu Etnografskog muzeja u Splitu i potječe iz 19/20. stoljeća. Čipka se izrađivala zajedno s košuljom, s pamučnom niti tehnikom šivanja iglom u tkanini platna.

Dijelovi košulje na kojima je čipka su prozirni za razliku od bijelog platna. Prsni dio košulje čine tri okomita reda čipke s razmacima od tkanine. Red u sredini je napravljen poput mreže krugova, time da su oni krugovi u središtu ispunjeni s više niti. Red se malo ispod ključne kosti otvara i radi okvir oko vrata u obliku malih lukova na rubovima. Redovi sa lijeve i desne strane su jednaki. Sadrže

blago zaobljene kvadrate koji s ramena sežu do ispod grudi. Svaki kvadrat se koncentrično smanjuje u četiri reda te se središte pretvara u krug. Sa kutova kvadrata u sredini se sijeku crte u obliku slova x. Rub redova sa jedne strane čini red malih kružića. Na dugim rukavima su dva reda tanje trake od čipke sa razmakom od platna. Prvi red čini mreža od čipke s ispunjenim krugovima u pravilnim razmacima oko cijele dužine. Red koji je rub rukava čini gusta mreža čipke koja završava potpuno ispunjenim sitnim lukovima.

Slika 15. Torba, Privlaka kod Zadra, 2. polovica 19. stoljeća

Ovaj primjer (sl. 15) prikazuje torbicu folklornih uzoraka tipičnih za dinarski kulturni krug. Unatoč tome, povezivanjem i miješanjem kultura torbe sličnih uzoraka postaju česte na obali. Isti oblik i slične motive vidimo na slici 9, tkanoj torbi iz Kaštela. Kolorit torbe je izuzetno šaren, korištena su jarko i tamno crvena, zelena, modra i narančasta, a crna i bijela su korištene za naglašavanje.

Izrađena je tehnikom klječanja, osnovnom tehnikom za izradu ukrasnih predmeta vunenog tkanja. "Pri klječanju se nitima potke opliću i posve prekrivaju niti osnove. Svaki ukrasni motiv posebno se stvara kraćim nitima vune ulaganim u primarni i sekundarni zijeve. Konture uzoraka mogu biti oštih ravni linija, te se između pojedinih likova pojavljuju manji ili veći uzdužni otvori-rešetke. Istom tehnikom moguće je pratiti i zaobljenu konturu iscrtanoga motiva, a pritom se često susjedne potke u zijevu prepleću (Eckhel 1988:36-39).

Torba je pravokutnog oblika. Na desnom i donjem rubu su izvučene niti, a gornji rub čini pet kitica od snopova pretežno crvenog i modrog konca. Kitice su i na prednjoj površini torbe; tri većih dimenzija u središtu torbe i direktno ispod njih još sedam manjih. Vrpce su dodane na vrhu torbice, zašivene crvenom trakom s zelenim rubom. Površina torbe je podijeljena vodoravnim prugama, pruge su međusobno odvojene tankim ravnim crtama crvene, crne i bijele boje. Najtanje pruge su sastavljene od malih crnih i crvenih križića u nizu s bijelom i narančastom podlogom. Srednje i najšire pruge sastavljene su od većih i manjih rombova i takozvanih nazubljenih rombova u svim bojama korištenima na torbi. Torba se nosila na ramenu s trakom napravljenom od snopa niti spletenih u pletenicu.

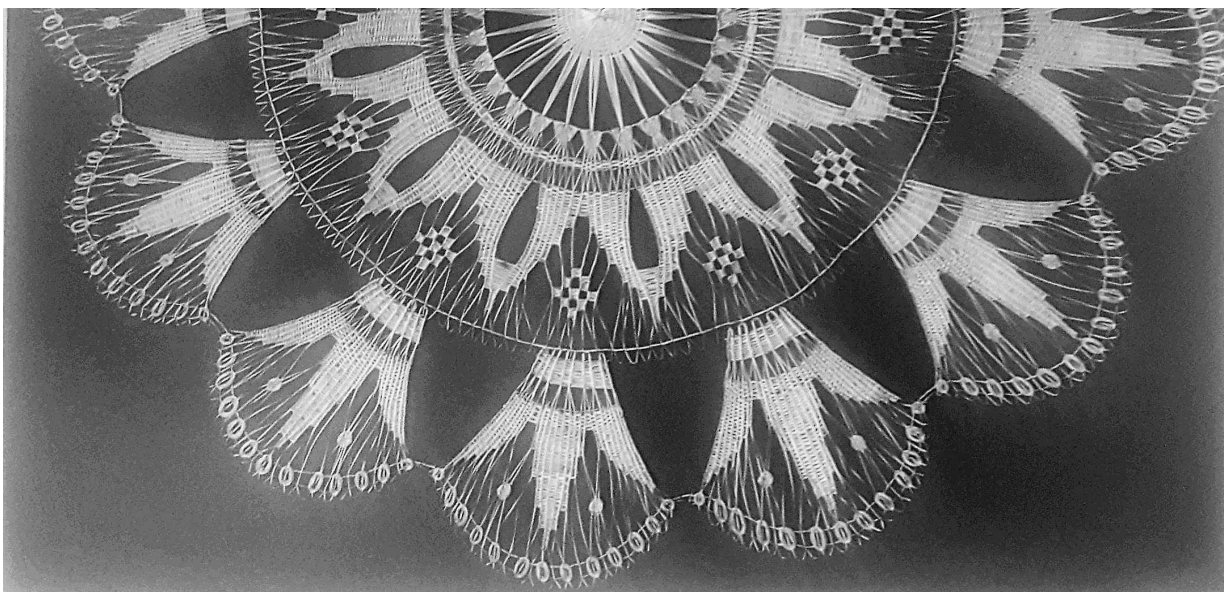

Slika 16. Ženska nošnja, Borak-Omiš, 2. polovica 19. stoljeća

Ženska nošnja (sl. 16) je izložena u stalnom postavu Etnografskog muzeja u Splitu. Sastoji se od košulje, ovratnika, prsluka, pojasa, haljetka, suknje i pregače u tonovima crvene bijele i zlatne. Skladnost kolorita, zlatni ukrasi i složeni motivi nam govore da se radi o nošnji koja se nosila u svečanim prigodama.

Pregača na nošnji je pravokutna tkanina ukrašena zlatnim prugama na tamno crvenoj podlozi. Svaka pruga je spoj šest crta nacrtanih sitnim spojenim zlatnim točkama. Na rubu rukava bijele košulje ističe se ornament sastavljen od geometrijskih likova. Okvir uzorku duž cijele širine rukava čini donja pruga uz rukav. Na njoj se po kutom izmjenjuje dvobojna pruga i tri romba. Gornji dio je stilizacija motiva cvijeća i lišća. Vezan je iz oblika trokuta, pravokutnika, romba i romboida. Isti uzorak se kopira nekoliko puta po širini rukava. Svi rubovi haljetka su prošiveni zlatnom trakom. Ona na sebi sadrži pruge pod kutom na rub, naizmjenično svjetlije i tamnije nijanse. Pojas je iste crvene boje kao haljetak i prsluk pa je gotovo nevidljiv. Istkan je od diskretnih svijetlih pruga okomitih na dužinu šala. Najupadljiviji geometrijski motiv ove nošnje je onaj na ovratniku. On se sastoji od podignutog malog ovratnika i tkanine koja prekriva prsni dio do struka. Ispod njega je bijela košulja, a iznad prsluk na kojemu je haljetak. Kopčanje je na sredini ovratnika u zlatnoj boji. Uzorak je sastavljen od rombova istaknutih s zlatnim rubom koje okružuje crveni rub. Posložen je tako da se na vodoravnoj ravnini rubovi dodiruju, a ravno iznad te točke je kut trećeg romba. Unutar svakog romba s gornje i donje strane su mali crveni rombovi, a između je skup ravnih crti koji podsjeća na slovo M.

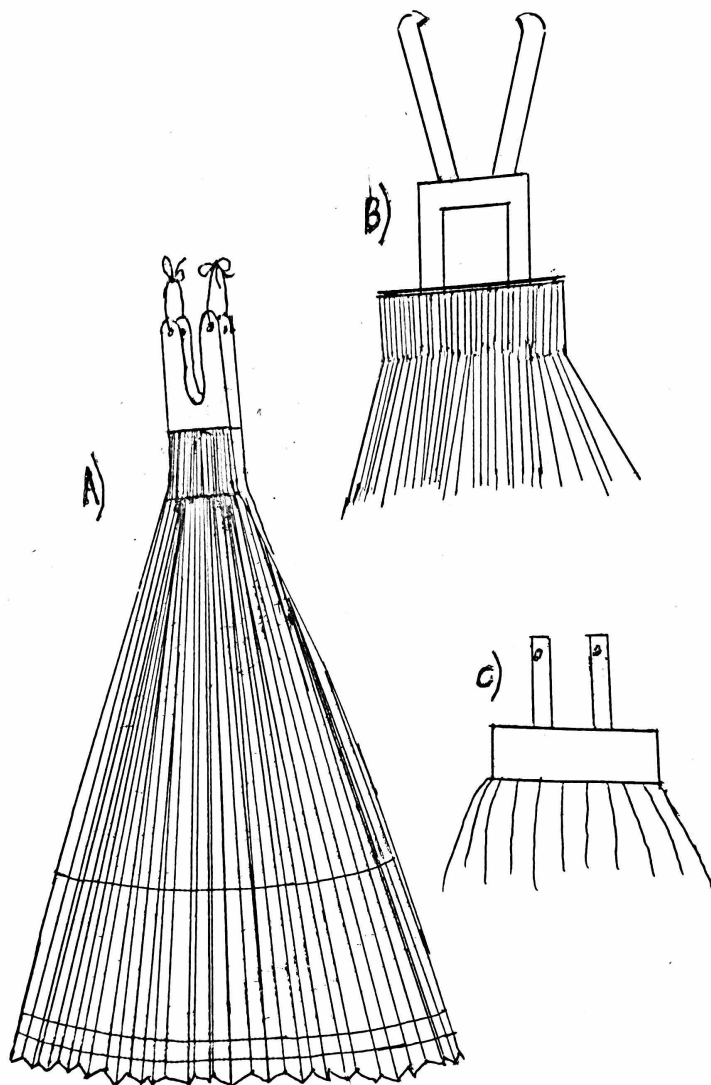
5.2. Primjeri geometrije na otocima

Slika 17. Detalj čipke, Hvar

Hvarska čipka se izrađuje tehnikom šivanja iglom, posebnost je što se upotrebljavaju niti agave. Izrađuju ih redovnice iz benediktinskog samostana na otoku Hvaru, gradu Hvar. Izrađuju se od 19. stoljeća, proces oko pripremanja i izrade je dug i ovisi o puno čimbenika. Zbog načina izrade podsjeća na sunčeve zrake pa joj je naziv i "sunčana čipka" Na slici 17 je polovica čipke iz stalnog postava Etnografskog muzeja u Splitu.

Kompozicija joj je u obliku kruga sa više koncentričnih krugova i neravnim rubom. Rub sadrži 12 dijelova istog oblika; gusto šivanog biljnog motiva koji se nastavlja nitima do kraja čipke i završava u obliku luka. Luk je ispunjen malim eliptičnim motivima u nizu. Iz ispunjenog kruga u sredini protežu se duge linije koje oblikom podsjećaju na sunce. U sredini polumjera čipke nalaze se zaobljeni trokutovi, između svakoga su rombovi napravljeni od polja malih kvadrata.

Slika 18. Skica tri tipa suknje s ponaramenicama

Tip suknje s ponaramenicama jedan je od dvije vrste suknje koja se pojavljuje duž cijele jadranske kulturne zone. U svim varijacijama suknja je podijeljena u dvije polovice; prednju i stražnju. Svaka je polovica u gornjem dijelu skupljena ili nabrana pa se iz nje šire nabori dužinom suknje. Ovaj primjer (sl.18.) su skice suknje s otoka Zlarina, Mljeta i Korčule.

Na skici A je suknja koju su nazivali *carza* s otoka Zlarina. Široki pravokutni krojni dio je naboran u pravokutnik na struku pa se širi zvonasto u plisiranim nabornima do kraja. Gornji dio je ravni komad tkanine odijeljen u dvije naramenice u obliku zaobljenih na kutovima pravokutnika. Isti kroj je na leđima. Na vrhu su rupice kroz koje prolaze vrpce za vezanje mašne na ramenu. Skica suknje B je s otoka Mljeta. Kroj i oblik plisiranog dijela suknje je isti kao i one s Zlarina. Gornji dio se sastoji od dva dijela. Dva kvadrata na prsnom dijelu i traka koje drže suknju na ramenima. Skica C je primjer s otoka Korčule. Donji dio je malo kraći nego u dva prethodna primjera i nabran je direktno na gornju tkaninu. Gornji dio je ležeći pravokutnik na koji su zašiveni okomiti pravokutnici. Na vrhu su rupice za vrpcu kao i kod suknje s Zlarina.

6. PRIMJERI GEOMETRIJE DALMATINSKE ZAGORE

6.1. Odjeća i tekstil Dalmatinske zagore

Slika 19. Detalj košulje, Imotski

Na slici 19 je prsni vez ženske košulje koji pripada narodnoj nošnji iz Imotskog. Podloga vezu je bijelo platno košulje koje čini vez u modroj i smeđoj boji jače istaknut. Uspravni visoki ovratnik košulje u obliku kruga i izrez uokviruju smeđe niti omotane oko snopa niti koje stvaraju dojam konopa duž ruba. Izrez je zatvoren s dvije bakrene kopče. Ovratnik je izvezen vodoravnim prugama unutar kojih su cik-cak trake, kvadratići u nizu i tanke crte "išarane" još tanjim koncem. Prsni dio čine dva duga uspravna pravokutnika sa zrcalno simetričnim ornamentom. Njih s vanjskih strana, lijeve i desne, započinju po tri trokuta napravljena od malih kvadratnih križića. Duž pravokutnog veza su polja u obliku pruga, prva pruga je okomiti niz kvadrata "nazubljenih" s tri strane. Razmake između svake pruge čine modre tanke crte. U sredini su polja bijelim točkama. Zadnja polja su ispunjena s prugama koje su pod kosim kutom na rub izreza. Donji rub veza čine spojeni križići s malim

kvadratima na vrhu i dnu. Prvi red je manjih dimenzija od drugog, a izvezeni su miješanjem modrog i smeđeg konca. Zadnji rub na dnu čine spojeni trokuti u ravnu crtu s vrhovima okrenutima prema dole.

Iz stalnog postava Etnografskog muzeja u Splitu je pokrivač za krevet (sl. 20.) koji se nazivao *sukanac*. Dolazi iz makarskog zaleđa napravljen je 1930. godine. Pokrivač je preklopljen na pola i izložen sa sirovom vunom, presicom za ispredanje vune i priborom za izradu tekstila.

Za rub pokrivača je zašiveno platno kariranog uzorka. Na prednjoj strani je duplo širi rub nego na stražnjoj. Karirani uzorak je od bijele podloge s crvenim vodoravnim i okomitim prugama. Debljina i pozicija pruge se ponavlja u pravilnim razmacima. Iako je rub u dvije boje njihova blizina i različiti intenziteti miješanjem daju dojam iz daljine da se radi o rubu ružičaste boje. Veću površinu pokrivača prekrivaju pravilni kvadrati nanizani jedan na drugog okomito i vodoravno. To se postiglo podlogom u "prljavo" bijeloj boji iscrtanom prugama tamno smeđe boje. Okomite pruge su intezivnije boje pa prekrivaju one vodoravne na sjecištima. Stvara se dojam trodimenzionalnosti, kao i na rubovima pokrivača.

Slika 20. Prekrivač, *sukanac*

Slika 21. Detalj marame, Poljica

Slika 21 je detalj marame iz Poljica koja se nazivala *jašmak* ili *povezača*, potječe iz sredine 19. stoljeća. Marama je kvadratna s nijansama zelene, crvene, plave i žute na "prljavo" bijeloj podlozi. Gotovo isti ornament smo vidjeli na slici 6; ogrtača iz Obrtne škole u Splitu. Korištenje istih motiva i kompozicije govori nam o važnosti narodne kulture među građanstvom Splita i uklanjanju nevidljivih, ali prisutnih granica između jadranske i dinarske kulturne zone iz prošlosti.

Razlike ove marame i ogrtača su u kratkim raznobojnim kiticama koji se na ogrtaču pretvaraju u dugačke bijele rese. Rub sadrži ukrasni vez u obliku tankih cik-cak traka koje se preklapaju i tvore rombove u sredini s trokutovima na stranama. Na svakom tako stvorenom polju su raznobojni kvadrati koji tvore mali križ. Razlika središnjeg ornamenta je što je na marami odijeljen s dvije pruge koje sežu do kraja veza paralelno s rubom marame. Razdvajaju motiv buketa od ostatka veza i ispod tvore okvir za jedan ponavljajući motiv. Pruge su nepravilno raznobojne i svaka sadrži ravnu prugu u sredini i dvije pruge od spojenih trokuta koje izgledaju kao "nazubljeni" rubovi.

Na crtežu (sl. 22.) je prikazana ženska nošnja s područja Knina i Vrlike. U fokusu je specifični prsni prevjes sličan pregači kojeg su nosile djevojke. Prsni prevjes je plošno pravokutnog oblika dužine ispod ramena do kraja lista na nozi. Postoji više verzija s manjim varijacijama između njih ovisno u kojem je selu napravljeno. Rubovi su često zauzeti nizom traka od tkanine duž cijelog pravokutnika. Rađen je do krute i deblje tkanine i podijeljen u dva dijela u visini bokova. Gornji dio ima okvir na tri strane s crvenom podlogom i zlatnim kovanim privjescima u obliku lista. Unutar okvira se nalaze redovi kovanih krugova srebrne boje. Izgled i veličina im je poput kovanica i dukata od kojih su znali biti i rađeni. Svaki krug ima otisnute motive. Donji dio je odijeljen istim trakama kao i rubovi

prevjesa. Donji dio nema okvir pa isti kovani krugovi imaju nešto šire redove. Količina, težina i krutost metala čine ovaj prevjes izuzetno nepraktičnim za svakodnevni život i poslove mlade djevojke. On se nosio na svečanim prigodama kao ukras, nakit bez praktične svrhe.

Slika 22. Narodna nošnja, Vrlika-Knin

6.2. Geometrija nakita Dalmatinske zagore

Na slici 23 je polovica ogrlice iz početka 20. stoljeća zvana *đerdan* i *nadgrudnjak*, izrađena nizom geometrijskih motiva. Na vrpici koja se veže u mašnu su nanizane perlice u obliku kugle s raznobojnim točkama i crtama po površini. Između svakih pet perlica je za vrpcu dodan medaljon. Medaljon je napravljen od novčića koje okružuje filigranski metal. Kovanica sa stiliziranim portretom muškarca okružena je tankim krugom. Iznad su jednakokračni trokuti koji unutar sebe imaju ispunjeni krug s rupom u sredini. Između svakog trokuta su polovice kugle sa šupljom stranom okrenutom na prednju stranu medaljona.

Slika 23. Detalj ogrlice, *đerdan*, Raštane kod Zadra

Slika 24. Ukosnice, *špijode*, Dalmatinsko zaleđe

Sve ukosnice sa slike 24 dolaze iz Dalmatinske zagore i napravljene su tijekom 19. stoljeća. Sve imaju i iglu za stavljanje na tjeme s ukrašenim vrhom u nekom obliku kugle. Prva ukosnica s lijeva ima veću kuglu prepolovljenu na pola ukrasnom crtom. Oko crte su dodani mali krugovi u jednakim razmacima. Druga ukosnica na vrhu igle ima kuglu sa dodanim stošcem na vrhu. Na kugli su dodane iznimno male ispupčene kuglice. Sa strane kuglice dodan je privjesak sa polukrugom na kojem su dodane još četiri male kopije glavne kugle. Na trećoj ukosnici vrh kugle je dodatno ukrašen motivom koji podsjeća na krunu. Uz rub prepolovljene polovice nalaze se pravilni lukovi istaknuti sa šupljinom dobivenom načinom izrade. Četvrta najmanja ukosnica na dnu kugle ima dodane lance dužine kao igla. Na dnu svakog lanca su dodani plosnati srebreni krugovi koji imitiraju izgled kovanica, ali manjih dimenzija. Dodano je i nekoliko kratkih lanaca s još manjim krugovima.

7. ZAKLJUČAK

Istraživanje tekstila i odjeće narodne kulture Splita i okolice 19. i prve polovice 20. stoljeća pokazuje nam da je ona bila produkt klimatskih i geografskih uvjeta i dostupnosti resursa. Značajnije od vanjskih čimbenika, ona nam pokazuje kreativnost, ukus i vještinu naroda. Pokazuje i migraciju i prilagođavanje stanovništva te razne gospodarske i političke utjecaje.

Kroz opis karakteristika odjeće uočavamo da se ona prilagođava, razvija i mijenja, ali često ostaje u varijacijama istog oblika na bližem geografskom području. Vidimo da su unutar sela ili grada krojevi odjeće najčešće isti, a materijalni status se pokazuje materijalima koji su korišteni i raskoši ukrasa. Mnoga imena za odjevni predmet iz tog razdoblja koriste se i danas, iako je sam predmet uglavnom modificiran kroz povijest i više puta. Tako npr. nazivi *gaće*, *ffok*, *bičve* i *rečina* s područja Splita se i danas koriste za hlače, mašnu, čarape i naušnicu. S obzirom da se odjeća i tekstil uglavnom svakodnevno upotrebljava i time uništava pokazujemo glavne sudionike, muzeje, koji su sudjelovali u prikupljanju i čuvanju tekstilnog rukotvorstva narodne kulture.

U primjerima geometrije promatramo raznovrsna geometrijska tijela, geometrijske likove, simetriju i ponavljajuće uzorke. Krojevi ili odjevni predmeti često i sami sadrže geometriju, poput kroja muškoj kaputa iz Splita izrađenog gotovo samo od pravilnih pravokutnika ili muške kape iz Splita izrađene u obliku pravilnog niskog valjka. Jednostavni geometrijski motivi česti su ukrasi na svakodnevnoj odjeći muškaraca i žena te na uporabnim predmetima. Dobar primjer je pokrivač iz makarskog zaleđa sa samo dvije vrste linija na vunenom dijelu ili dugi pojas s kariranim uzorkom kojeg su nosili muškarci iz Splita i Kaštela. Ponavljajući složeni geometrijski uzorak i vještina izrade prikazan je u primjeru dijela lepeze iz Obrtničke škole u Splitu i u tkanoj torbici iz Privlake kod Zadra.

Usklađen kolorit, raskošnost i važnost ukrasa u narodnoj kulturi prikazan je na ženskoj narodnoj nošnji porijeklom iz Omiša i okolice kroz složene vezove s puno detalja i korištenje zlatne vrpce. Primjer geometrijskog ukrasa koji je sam sebi svrha je djevojački prevjes iz Knina i Vrlike, koji nije ni praktičan ni koristan u svakodnevnom životu. Više je komad nakita nego odjevni predmet.

Migraciju stanovništva i miješanje kultura primjećujemo na primjeru pravokutnih torba sa geometrijskim motivima. Torba iz Privlake kod Zadra je jarkih boja s puno dodatnih ukrasa što je posljedica blizine dinarske kulturne zone iz koje je preuzeta. Druga torba iz Kaštela prisvaja

geometrijske motive ali u "blažem" obliku. Zagastih je boja, s manje dodatnih ukrasa i s uzorkom na manjoj površini torbe. Identificiranje sa skupinom ljudi pomoću odjeće vidimo u obliku crvene kape iz Splita koja se nosila kroz 20. stoljeće kao znak nacionalnosti onoga koji je nosi. Kroz primjere gotovo identičnih složenih geometrijskih uzoraka marame iz Poljica i ogrtača iz Splita vidimo stečeno poštovanje prema vještini izrade i složenosti pa i šire, prema narodnoj kulturi početkom 20. stoljeća.

Svi opisani primjeri geometrije s tekstilnih rukotvorina pokazuju da je narodna kultura poznavala, koristila i izrađivala po pravilima geometrije bez obzira na općenitu pretpostavku o tom razdoblju povijesti kao nerazvijenom i priprostom. Jasno je vidljivo korištenje geometrije u praktičnu svrhu pojednostavljivanja kroja ili motiva te u svrhu boljeg iskorištavanja skromnih resursa. Neki od najsloženijih geometrijskih motiva su iz kućne radinosti, što pokazuje umijeće i potvrđuje da je odijevanje čovjeku jedna od važnih sastavnica života i kulture kroz povijest pa tako i danas.

8. LITERATURA

- Čapo Žmegač, J. i sur.; Etnologija; Svagdan i blagdan hrvatskoga puka, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
- Radauš Ribarić, J.: Narodne nošnje Hrvatske, Spektar, Zagreb, 1975.
- Vidović-Begonja, I.: Narodna nošnja Splita, Damir Bašić, Zagreb, 1988
- Vojnović Traživuk, B.: Narodna umjetnost kao građanska vrijednost, Etnografski muzej Split, Omiš, 2016.
- Kolumbić, M.: Tradicijsko odijevanje urbane Dalmacije, Prilozi povijesti otoka Hvara XII, Bracanović, J., Muzej hvarske baštine, Hvar, 2014.
- Duplančić, A.: Solinska narodna nošnja na starim grafikama i crtežima, Etnografski muzej Split, Solin, 2009.
- Eckhel, N.: Uzgoj i obrada tekstilnih sirovina i proizvodnja tekstila, Muzejsko galerijski centar, Zagreb, 1988.